

Станка БОНОВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, България

**РЕЧЕВ ЕТИКЕТ И ПРЕВОД НА ДОКУМЕНТАЦИЯ
(ВЪРХУ МАТЕРИАЛИ ОТ БЪЛГАРСКИ И ПОЛСКИ ЕЗИК)**

Stanka BONOVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

**SPEECH ETIQUETTE AND DOCUMENT TRANSLATION
(BASED ON MATERIALS FROM BULGARIAN AND POLISH)**

This article examines some of the differences between Bulgarian and Polish speech etiquette, which differences refer to the conventional etiquette formulas in documents. The differences discovered are connected to some grammatical, lexical and semantic characteristics of the respective speech etiquette units, as well as to the standards for presentation of the specific type of text in both cultures. The author analyses some examples and reaches certain conclusions about the equivalence in translation of Bulgarian and Polish etiquette formulas in administrative documentation and official correspondence.

Ключови думи: превод на документация, полски език, български език, речев етикет

Keywords: document translation, Polish language, Bulgarian language, speech etiquette

Етикетът, разбиран като сбор от конвенционални, културно обусловени правила и норми за общуване и поведение, е част от универсалната категория *учтивост*, чиито механизми имат за цел „да улеснят взаимодействието в условия на социално неравенство“ (Zarzycki 2008: 256). Етикетът съчетава в себе си два основни, взаимно свързани елемента – вербален и невербален. Вербалният елемент – сбор от образци за езикова учтивост, приет в дадена общност, определяме като *речев етикет*. За целите на успешната интеркултурна и междуличностна комуникация речевият етикет и невербалната учтивост следва да бъдат реализирани като взаимно допълващи се, тъй като несъответствието им (разминаване между речевия комуникат и езика на тялото например) застрашава успеха на комуникативния акт (Marcjanik 2008: 13). Има обаче случаи, в които речевият етикет се реализира като единствен и с него се изчерпват изцяло формите на учтивост (невербалният елемент липсва), такива са ситуациите, в които комуникатът е под формата на документ. При общуване

с посредничеството на документи актът на комуникация е дезинтегрален – текстовете са създадени на място и във време различни от мястото и времето, в което биват възприемани, и пряк контакт между адресанта и адресата липсва. Тази особеност е характерна за писмената комуникация изобщо (Nesckula 2001:103), но при документацията речевият етикет притежава още една специфична характеристика. Ако приемем, че той е израз на социално одобрен модел на учтивост, който се състои от два основни елемента: показване на уважение към адресата и проява на интерес към важни за него въпроси (Marcjanik 2001:281), то в документацията се проявява само първото.

Речевият етикет, като елемент на категорията учтивост, е съставна част и на аксиологичната триада *добро – красота – истина*, тъй като за да постигне комуникативните си цели адресантът трябва да предизвика у адресата две основни реакции: усещане за уважение и приемане на комуниката като естетичен (в това число езиково правилен) и истинен (Marcjanik 2007:11). За предизвикване на съответните реакции адресантът използва в голяма степен именно речевия етикет, като това се отнася и за случаите на комуникати документи. При превода на този тип комуникати истинността, както и дезинтегралността придобиват особен характер. За разлика от други форми на писмено общуване, при които комуникатът свързва директно адресанта и адресата (независимо от разминаването във времето и мястото), тук връзката е опосредствана от преводач, който изпълнява двойна роля. В първия етап от работата си, той влиза в ролята на адресат и възприема оригиналния текст, а в следващ етап на превода става вторичен адресант и създава текста за втори път чрез средствата на целевия език, като създаденият от него текст е предназначен за адресатите от културата на целевия език (Majkiewicz 2007:258). Схематично представена комуникативната ситуация при превод изглежда по следния начин:

адресант →→→комуникат на езика на оригинала →→→ преводач = адресат
преводач = адресант →→→комуникат на целевия език→→→ адресат

за разлика от комуникативната ситуация без посредничеството на превод, която има значително по-прости параметри:

адресант →→→комуникат→→→ адресат

Преводачът в ролята си на вторичен адресант също се стреми да предизвика у адресата чувството, че комуникатът, предназначен за него, е естетичен и истинен. Във връзка с превода на документация елементът истинност придобива допълнителни и особено съществени измерения. Преводите на документи по правило се извършват от заклет преводач, статус, който има различни правни и административни основания в различните държави, като за България това е „Оторизиран от Министерство на външните работи преводач, който, работейки към конкретна агенция за преводи и легализация, е

придобил правоспособността да превежда и подписва преводи на официални документи, като носи отговорност за преведеното“ (Бонова 2016:22). Отговорността на преводача е формулирана правно в текста на Наказателния кодекс чл. 290(2) и 290а, като всеки заклет преводач в България подписва пред нотариус декларация за осъзнаването на тази отговорност. Верността на заклетия превод задължително трябва да бъде декларирана писмено от преводача в края на всеки преведен текст. По този начин истинността престава да бъде чисто аксиологична или естетическа категория и придобива правни измерения, свързани с наказателни последствия за преводача.

Преводът на документация, като вид писмен превод, актуализира и проблематиката за отношението между писмената и устната реч. Особеностите на речевия етикет приоритетно се разглеждат в контекста на устната реч, разбираана широко като използване на езика във всякакъв вид устни изказвания и покриваща се с понятието устна речева комуникация (Neckula 2001:99). В теоретичните разработки по проблема за отношението между писмената и устната реч не се постига съгласие относно въпроса дали устните текстове и писмените текстове са проявления на два отделни вида реч или по същността си са два вида употреба на речта, като различията помежду им произтичат от извънезикови фактори. В случая с преводите на документация липсата на единомислие по въпроса не е от съществено значение, но самото съществуване на подобен проблем е показателно относно спецификата на писмените текстове и същественото влияние, което екстралингвистичните фактори оказват върху тях. За документацията това важи в особено висока степен. Документите са структурирани и формулирани според предварително приети правила, които далеч не се изчерпват с езиковите норми, а включват и законови разпоредби, както и специални правни и протоколни изисквания.

От представените дотук особености на документалния превод става ясно, че той е елемент от комуникативни ситуации, характеризиращи се със следните специфики: дезинтегралност, специфично отношение към категорията истинност и висока степен на влияние на екстралингвистични фактори, следствие от което са официалността, шаблонността и стандартизацията на комуникативния документ. Изброените специфики са отчасти културно обусловени, което усложнява ролята на преводача като медиатор в рамките на културната интеракция. Официалността, шаблонността и стандартизацията на комуникативния документ са пряко свързани с нормите на речевия етикет. В рамките на официално-деловия стил, и в частност на документацията, адресативните форми, конвенционалните шаблони (за изразяване на молба, благодарност, извинение) и формулите (за поздрав, покана или предаване на негативна информация) стоят в основата на шаблонността и стандартността, като едновременно с това са маркери на деловия етикет. При документацията като част от речевия етикет според нас следва да се разглежда и начинът на оформление на документа, разбираан като стандартно приет способ за позициониране на всички изброени по-горе елементи.

Дезинтегралността на комуникацията чрез документи се проявява двукратно – веднъж при възприемането на оригиналния текст на документа от преводача в ролята му на адресат и втори път при възприемането на създадения от преводача текст от страна на представителите на целевата култура в ролята им на адресати. Тази усложненост може да предизвика сериозни проблеми в прагматичен план, но спецификата на документалния превод позволява те да бъдат преодолені чрез частично неутрализиране на дезинтегралността. В случай на констатирана грешка, неточност или двузначност, преводачът има основания (макар не винаги да има възможност) да установи връзка с адресанта (пряка или с посредничеството на фирмата, възложила превода), като в определени случаи установяването на такава връзка е задължително. Това са случаите, в които липсват указания за изписване на имена и данни (те трябва да съответстват на изписването в документите за идентификация) или когато установяването на еквиваленти на обръщения и титли е нееднозначно. Несъответствията в системите за титулуване и адресативните форми при отношения на установена йерархия са един от основните проблеми при превод на етикетни елементи. В полската култура например българската титла *доцент* няма точно съответствие, най-точният еквивалент при превод е полското *doktor habilitowany*, но във връзка с различията в процедурите за придобиване на полската и българската титла те не винаги се приемат за еквиваленти. Друг пример за трудност при установяването на еквиваленти в тази област е употребата на форми като *Panie Rektorze*, *Pani Dziekan* и аналогични, като обръщения към лица, които в действителност изпълняват функцията на заместник (заместник-ректор, заместник-декан), а не на титуляр. В такива ситуации при превод от български на полски език оптималният еквивалент на българските *Г-н Заместник-ректор*, *Г-жо Заместник-декан* са обръщенията *Panie Rektorze*, *Pani Dziekan*, в които не се използва думата заместник. Въпреки че извън речевия етикет формите *prorektor*, *prodziekan* (равни на българските заместник-ректор, заместник-декан) съществуват в полския език, те не съответстват на конвенциите на полската култура по отношение на адресативните форми. При превод от полски на български език проблемна може да бъде и формата *profesor*, използвана като обръщение към учител в средното училище, който няма научна степен професор. В българския речев етикет подобно обръщение не функционира, следователно не може да бъде използвано при превод от полски на български език.

Преводачът на документация с цел установяване параметрите на комуникативната ситуация има право да създаде нова комуникативна ситуация и с адресата. Конкретните цели на новата комуникативна ситуация са прецизиране на изискванията за оформление на документа или обсъждане на възможността за редакция в случай на установени стилистични несъответствия или етикетни грешки. Комуникатите, съдържащи се в документите, се изграждат според нормите на официално-деловия стил, т.е. текстовете са стандартизирани,

наситени са със специализирана лексика и фразеология, съдържат много термини и абстрактни понятия и се стремят към максимална еднозначност. В една част от случаите (закони, наредби, постановления, актове) адресатът е институция и текстовете се характеризират с директивност и максимално придържане към стандарта (Wojtak 2001:155). Съществува обаче и специфичната група на документите, писани от физически лица – молби, заявления, мотивационни писма, в които институцията е в позицията на адресат. По отношение на превода тук значение имат вторичните характеристики на тези документи, появили се като резултат от влиянието на конкретни екстралингвистични фактори – езикова компетентност и ниво на ерудиция на авторите на текстовете. В случай на недостатъчни езикови (и извънезикови познания) от страна на адресанта този вид документи значително се отклоняват от конвенцията и се насищат в различна степен с фактологични, стилистични, граматически и други видове грешки, в това число и грешки, свързани с речевия етикет. За пример може да послужи жалба, написана на български език от български гражданин и адресирана до полската национално осигурителна институция. Наред с други специфични особености, жалбата съдържа следния фрагмент „*Определена ми е пенсия по-малка от средната за страната. Питам ви аз защо?*“. Тук освен неправилното изписване на учтивата форма Ви с малка буква и пунктуационните грешки, впечатление прави и формулировката на въпроса, характерна за разговорния език и стилистично противоречаща на официално-деловия стил. Според етикетните норми, независимо от факта, че жалбите се пишат като възражение срещу нарушени права и интереси, субективният фактор трябва да бъде овладян и да се запази учтивият тон, с цел не само да бъдат спазени етикетните норми, но и да бъдат постигнати комуникативните интенции. В този случай преводачът в ролята си на вторичен адресант е поставен пред дилемата дали и в каква степен да редактира стилистично съответното изречение, като аргументите му за стилистична интервенция в случая са свързани не само с факта, че вероятността комуникативните интенции на първичния адресант да бъдат постигнати е много по-голяма след редактиране на изречението според нормите на добрия тон, но и от факта, че ако при превода запази характерния за оригинала разрез с речевия етикет, то крайните адресати на документа могат да отчетат това като липса на езикови познания или на културна компетентност от страна на самия преводач. Като допълнителни фактори тук се проявяват отговорността на преводача към универсалната триада *добро – красота – истина*, за която стана дума в началото, както и правната отговорност, осъзнаването на която заклетият преводач е декларирал. В случая казусът е не толкова езиков, колкото етичен и естетически, и е породен от факта, че при документална комуникация основната цел на адресанта не се различава от целите при комуникация с недокументални параметри и тя е да бъде предизвикана желаната реакция от страна на адресата, да бъде успешно повлияно върху неговото поведение (Wojtak 2001:167).

В посочения пример интенцията на адресанта е да предизвика позитивно решение на представения в жалбата проблем, но тя едва ли може да бъде постигната със стилистичните средства и етикетните грешки, изпълващи текста.

Адресативните форми в тяхната номинативна, апелативна и експресивна функция са анализирани нееднократно в различен план (Bugajski 1983, Wierzbicka 1999, Кънчева 2005, Кънчева-Иванова 2011, Пантелеева 1994, Цанков 1994, Mleczko 2013). По отношение на българския и полския език в рамките на ежедневната комуникация еквивалентите на учтивите форми за обръщение се установяват лесно – на българските форми **Вие, Ви + глаголни форми за 2 л. мн. ч.** в полския език съответстват формите **pan, pani + глаголна форма за 3 л. ед. ч.**, когато се обръщаме към едно лице и **panowie, panie, państwo + глаголна форма за 3 л. мн. ч.**, когато се обръщаме към повече от едно лице. Тези адресативни форми се определят като стандартни и се използват за израз на учтивост в комуникативни актове, при които информацията за адресата е оскъдна. Дори при стандартните адресативни форми обаче се установява липса на симетрия между българския и полския език. Полската адресативна система е значително по-сложна и разклонена от тази на българския език и на нейните особености са посветени множество изследвания (виж. Handke 1995, Handke 2008, Łaziński 2006, Marcjanik 2001, Marcjanik 2008, Pawłowska 2014). Важна част от адресативните форми са титлите, които в рамките на документацията се използват много по-често и в много по-широк диапазон, отколкото в други видове комуникати. В допълнение титли като бълг. **инженер** – пол. **inżynier**, бълг. **доктор** – пол. **doktor**, бълг. **магистър** – пол. **magister**, бълг. **нотариус** – пол. **notariusz**, бълг. **професор** – пол. **profesor**, и подобни в документите се използват не само във функция на обръщения, а и като част от идентификацията на длъжностното лице, съставило, подписало или заверило документа. Причините за затруднения при установяването на съответните еквиваленти обикновено имат екстралингвистичен характер. В българската култура например титлата **магистър** (за разлика от **професор** и **инженер**) не функционира активно в устна комуникация или при подписване на документи, а в полската култура тази титла се използва и като обръщение, и като задължително предхождаща името при подписване на официално-делови текстове. В случай на превод от полски на български език е логично придружаващата името титла пол. **magister** да бъде преведена и присъствието ѝ в превода не нарушава добрия тон на комуникацията, макар да е необичайно за българската култура. При превод от български на полски език титлата пол. **magister** няма как да бъде включена в текста на превода. Независимо от високата си културна компетентност и доброто познаване на полския речев етикет и на полската конвенция за оформяне на документация, преводачът не може да добави титлата (дори да има информация за нея), тъй като тя липсва в текста на оригинала.

Още по-широк обхват има друго явление, свързано с речевия етикет в полската документация. Става дума за използването на съкращението пол. *Sz. P.* при адресирането на официални писма и различни видове информация със служебен характер. Съкращението се поставя пред името и фамилията на адресата със значение пол. *Szanowna Pani* – бълг. *Уважаемата Госпожа*, пол. *Szanowny Pan* – бълг. *Уважаемият Господин*, пол. *Szanowne Panie* – бълг. *Уважаемите Госпожи*, пол. *Szanowni Panowie* – бълг. *Уважаемите Господа*, пол. *Szanowni Państwo* – бълг. *Уважаемите Дами и Господа*. Използването му е израз на учтивост и уважение към адресата, независимо от неговата позиция в йерархията, титлата, възрастта и пола му. Използва се не като обръщение, а като елемент на адресирането, най-вече когато самият комуникат има протоколен характер (покана, поздравителен адрес), но и при всеки писмен комуникат, поставен в плик, бил той и стандартна бележка за размера на заплатата, издаден от счетоводство. Не се изписва при адресирането на писма, доставяни по пощата. Изброените примери само маркират сложността на проблематиката, свързана с превода на речевия етикет в документацията.

Етикетните формули, използвани в комуникатите документи, подобно на титлите се характеризират с широкото си разнообразие и високата си фреквентност. В рамките на документацията, освен стандартните конвенционални формули за поздрав и сбогуване, се използват и специализирани етикетни шаблони, характерни за официално-деловия стил и неприсъщи на ежедневната реч. Към тях се причисляват формулировки като: бълг. *с поздрав* – пол. *pozdrawiam serdecznie*, бълг. *с уважение* – пол. *z wyrazami szacunku, z poważaniem, łączę wyrazy szacunku*, бълг. *надявам се, молбата ми да бъде удовлетворена* – пол. *proszę o pozytywne rozpatrzenie mojej prośby, proszę o przychylenie się do mojej prośby*, бълг. *обръщам се с молба* – пол. *zwracam się z uprzejmą prośbą*. Самите наименования на документите, напр. бълг. *жалба* – пол. *skarga, zażalenie*, бълг. *заявление* – пол. *wniosek* също имат отношение към речевия етикет. Теоретиците обикновено не причисляват към формулите на речевия етикет трафаретни елементи като бълг. *в два еднакви екземпляра* – пол. *w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach*, бълг. *да се изплати дължимото* – пол. *uregulować należność*, бълг. *разходите са за сметка на* – пол. *ponosić koszty*, но подобни формулировки са реална част от етикета, тъй като замяната им с други формулировки нарушава добрия тон. Ако вместо бълг. *разходите са за сметка на* използваме нешаблонна конструкция от типа **всички разходи плаща*, това може да бъде възприето не само като стилистична грешка, но и като липса на учтивост и непознаване на нормите на етикета. Същото се отнася и за неточния превод на изброените формулировки, като основна грешка тук може да бъде калкирането на конструкциите. Прежеждането на полското *z wyrazami szacunku* като **с изрази на уважение* противоречи на нормите на българския речев етикет. Опасността от неоснователно и неправилно калкиране

грози преди всичко неопитните преводачи, но не бива да бъде омаловажавана, тъй като често води до комични или конфузни ситуации. В студентски работи са регистрирани формите **регулиране на сметките* и **уреджване на сметките* като превод на полското *uregulować koszty* (правилният превод на български е *заплащам разходите*), като **уреджване на сметките* не само противоречи на езиковата норма и на културната конвенция, но и има значение, отмъщавам си'.

Начинът на оформление на документа обикновено не се приема като част от речевия етикет, но при превод несъответствието между двете култури (на оригинала и на превода) в конвенционалните норми на стандартизацията за оформление има своеобразна връзка с речевия етикет. В българската и в полската култура има различия не само в системата за титулуване и адресативните форми, но и в позицията им в рамките на комуниката и преди всичко в начина, по който в документа са подредени данните на адресата и адресанта.

**Оформление на заявление,
прието в България**

.....
данни на адресата
ВИД НА ДОКУМЕНТА
данни на адресанта
.....
текст
.....
подпис на адресанта
.....
населено място и дата

**Оформление на заявление,
прието в Полша**

.....
населено място и дата
.....
данни на адресанта
.....
данни на адресата
ВИД НА ДОКУМЕНТА
.....
текст
.....
подпис на адресанта

Връзката на оформлението с речевия етикет тук не е пряка, но то е от съществено значение преди всичко поради възможността за допускане на грешка при установяването на адресата и адресанта. Формалната локализация на адресата обикновено съвпада в българските и в полските документи, но по отношение на адресанта няма такова съответствие. В българските документи данните на адресанта се поставят непосредствено под наименованието на документа по средата на страницата или в долния десен ъгъл на страницата. Те никога не заемат позиция в горния ляв ъгъл, както в полските документи. Единствено в свидетелствата за съдимост данните на институцията, издала

документа, т.е. на адресанта се намират в тази позиция – горе в десния ъгъл на страницата.

В случай, че липсват предварителни указания, решението, дали оформлението на превода да съответства на нормата, приета в културата на оригинала или на стандартите в културата на превода, принадлежи на преводача. В повечето случаи той се придържа към т.н. огледален превод, т.е. оформя превода според вида на оригинала. В подобни ситуации връзката с адресата е от особено значение, тъй като той може да изрази предпочитанието си за оформление на документа според стандартите на целевия език, с цел да улесни разпознаването на адресанта и адресата от страна на служителите в приемащата институция, която ще обработва преведения документ. Практиката доказва основанието на подобно решение при превода. Някои от българските неправителствени организации, както и част от дружествата, изплащащи обезщетения при пътни злополуки в чужбина, предпочитат този вариант на превод.

Речевият етикет в своята многоаспектност не бива да бъде асоцииран приоритетно с устната комуникация, тъй като е не по-малко важен в рамките на писменото общуване. Всяка от основните форми на писмена комуникация има отношение към нормите на етикета и техните вербални проявления – речев етикет в личната кореспонденция, речев етикет на административното писмо, речев етикет в документацията. В какъвто и аспект да бъде разгледан, без съмнение речевият етикет е задължително условие за постигането на успешна (писмена) комуникация, в това число и на комуникацията, включваща превод от един естествен език на друг. Речевият етикет е съществена част от всяка култура и спазването на неговите норми е задължителен елемент от културната компетентност на преводача. Езиковата компетентност, без прилагането на нормите на речевия етикет, в това число деловия, е недостатъчна. Преводачът следва да може да се идентифицира както с представителите на културната общност на изходния език, така и с културата на целевия език и по този начин да познава и прилага в превода системата от правила, реализиращи се в речеви действия, приети от съответната културна общност като норма за поведение. Без познаването и прилагането на тези правила успешната комуникация, независимо от това какви са конкретните ѝ параметри, е невъзможна. В тази си роля преводачът трябва не само да познава етикетните формули от културата на целевия език, характерни за комуникативна ситуация със съответните параметри, но и строго да подчини това свое познание на правилата за употреба на тези единици, приети като конвенция в рамките на целевата култура.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

Бонова 2016: Бонова, С. Помагало по специализиран превод. Превод на документация – български и полски език, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. **Bonova 2016:**

- Bonova, S. Prevod na dokumentacia – balgarski i polski ezik, V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Кънчева 2005:** Кънчева, Л. Начини за изразяване на учтивост в българския и полския език. // *Юбилеен сборник. Югозападен университет „Неофит Рилски“*. Филологически факултет, Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 255–263. **Kancheva 2005:** Kancheva, L. Nachini za izrazyavane na uctivost v balgarskiq i v polsia ezik. // *Yubileen sbornik. Yugozapaden universitet „Neofit Rilski“*. Filologicheski fakultet, Blagoevgrad: UI „N. Rilski“, 255-263.
- Пантелеева 1994:** Пантелеева Хр., Граматика на вежливата реч, София: Наука и изкуство. **Panteleeva 1994:** Panteleeva, Hr. Gramatika na vezhlivata rech, Sofia: Nauka i izkustvo.
- Пийз, Гарнър 2000:** Пийз, А., Гарнър, А. Езикът на тялото, София: Сиела. **Pease, Garner 2000:** Pease, A., Garner A. Ezikat na tyaloto, Sofia: Ciela.
- Тишева 2013:** Тишева, Й. Прагматични аспекти на устната реч, е-библиотека, <http://cssc-bg.com/e-library/publications/books/pragmatical-aspects>. **Tisheva 2013:** Tisheva, Y. Pragmatichni apekti na ustnata rech, e-biblioteka, <http://cssc-bg.com/e-library/publications/books/pragmatical-aspects>
- Цанков 1994:** Цанков, К. Социolingвистика и речев етикет. Велико Търново: Знак 94. **Cankov 1994:** Cankov, K. Sociolingvistika i rechev etiket. V. Tarnovo: Znak 94.
- Bańko 2006:** Bańko, M. red., *Polszczyzna na co dzień*, Warszawa: PWN.
- Bańko 2000:** Bańko, M. red, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa: PWN
- Bartmiński 2003:** Bartmiński, J. red., *Język w kręgu wartości*, Lublin: UMCS
- Bugajski 1983:** Bugajski, M., *Niektóre formuły grzecznościowe w języku bułgarskim i polskie ich odpowiedniki*. // *Język polski* LXIII 1-2, 26-33.
- Handke 1995:** Handke, K. *Polski język familijny. Opis zjawiska*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy PAN
- Handke 2008:** Handke, K. *Socjologia języka*, Warszawa: PWN.
- Łaziński 2006:** Łaziński, M. *O paniach i panach. Polskie rzeczowniki tytułarne i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Warszawa: PWN.
- Leech 1983:** Leech, G. N. *Principles of pragmatics*. London, New York: Longman.
- Majkiewicz 2007:** Majkiewicz, A. *Wybrane zagadnienia przekładu i ich użyteczność w glottodydaktyce* // *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*. Red. J. Tambor, A. Achtelek, Katowice: Gnome.
- Marcjanik 2001:** Marcjanik, M., *Etykieta Językowa* // *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiski, Lublin: UMCS.
- Marcjanik 2008:** Marcjanik, M. *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa: PWN.
- Mleczek 2013:** Mleczek, J. *Wybrane formy honoryfikatywne w języku polskim i bułgarskim* // *Проблеми на устната комуникация*, кн. 2, ред. М. Илиева, А. Петканова, В. Маринов, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.
- Neckula 2001:** Neckula, F. *Język ustny a język pisany* // *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiski, Lublin: UMCS.

- Pawelec 2012:** Pawelec, R. Język polski. Poradnik skutecznej komunikacji w mowie i w piśmie, Warszawa: Langenscheidt.
- Pawłowska 2014:** Pawłowska, A. Formuły werbalne polskiej etykiety językowej od połowy XVIII do lata sześćdziesiątych XIX wieku. Analiza socjolingwistyczna, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wierzbicka 1999:** Wierzbicka, A. Język – umysł – kultura, Warszawa: PWN.
- Wojtak 2001:** Wojtak, M. Styl urzędowy // *Współczesny język polski*, Red. J. Bartmiński, Lublin: UMCS.
- Wolnicz-Pawłowska 2014:** Wolnicz-Pawłowska, E. Nazwy własne w przekładzie. Zarys problematyki // *Poznańskie spotkania językoznawcze tom 27. Przestrzenie językoznawstwa. Prace dedykowane Profesor Irenie Sarnowskiej-Giefling*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół nauk.
- Zarycki 2008:** Zarycki T. Wybrane kategorie analizy dyskursu w badaniu tożsamości peryferyjnej // *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Red. A. Horolets, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.